

Józef Borzyszkowski

Literatura Kaszubów - jej rozwój historyczny i stan obecny

Acta Cassubiana 3, 139-147

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

LITERATURA KASZUBÓW – JEJ ROZWÓJ HISTORYCZNY I STAN OBECNY

W przypadku literatury Kaszubów mamy najczęściej do czynienia z dwoma jej pojęciami o nieco odmiennym zakresie znaczeniowym. Pierwsze to „literatura kaszubska” jako pisana wyłącznie w języku kaszubskim. Drugie to „literatura kaszubsko-pomorska” – pisana nie tylko przez Kaszubów, ale o Kaszubach i Pomorzu, zarówno w języku kaszubskim, jak i polskim, a może nawet niemieckim, odślaniająca kulturę duchową tej społeczności¹. W niniejszym tekście chodzi o zaprezentowanie literatury kaszubskiej w owym węższym znaczeniu, można by powiedzieć etniczno-językowo-kulturowym.

Pojawienie się, początki piśmiennictwa kaszubskiego i dalszy rozwój literatury kaszubskiej są ściśle związane z dziejami politycznymi Pomorza oraz społeczno-gospodarczym i kulturowym rozwojem tej ziemi i jej mieszkańców, spośród których wyróżniające miejsce zajmują Kaszubi – od tysiąclecia niejako rodzima ludność tegoż europejskiego regionu nad Bałtykiem. Już w czasach średniowiecza znaleźli się oni w różnych – własnych i obcych organizmach państwowych. Spowodowało to, że przede wszystkim ich wyższe warstwy uległy przez wieki germanizacji lub totalnej polonizacji. Język rodzimy i kultura duchowa Kaszubów, jako resztek kiedyś licznej rodziny Słowian nadbałtyckich, przetrwały do czasów najnowszych głównie wśród niższych warstw społecznych, wśród tzw. ludu². Jeszcze na początku XX wieku, jakby w ślad za uczonym rosyjskim Aleksandrem Hilferdingiem i jego dziełem *Ostatki Słowjan na jużnom bjeriegu Bałtijskowo Morja* (Petersburg 1862),³ napisano dwie znaczące prace o charakterystycznych tytułach: *Kaszubi*

¹ Zob. L. Bądkowski, *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1959 i *O współczesnej literaturze kaszubsko-pomorskiej*, [w:] *Pomorze Gdańskie*, nr 4: *Literatura i język*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1967, s. 47-73; F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer zusammenfassenden Darstellung*, München 1978 i 1991 (tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk, 1982); J. Samp, *Literatura kaszubska*, [w:] *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów. (Historia i współczesność)/ Kaschubisch-pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart)*, red. J. Borzyszkowski i D. Albrecht, Gdańsk-Lübeck 2000, s. 653-699.

² Zob. hasło „Kaszubi” w encyklopediach oraz [w:] *Pomorze. Mała ojczyzna Kaszubów*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 1996.

³ Zob. A. Hilferding, *Resztki Słowjan na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, tłum. N Perczyńska, oprac. J. Treder, Gdańsk 1989.

giną i *Von einem unbekanntem Volke in Deutschland*⁴. Tymczasem był to już czas odrodzenia wspólnoty Kaszubów i znaczącego rozwoju literatury kaszubskiej.

Za najstarsze zabytki rękopiśmienne kaszubszczyzny uchodzą tzw. *Dutki brzeskie* z 1402 r. – zapisy ze sfery życia gospodarczego. Początki piśmiennictwa kaszubskiego, związane z tzw. wyższą kulturą duchową, z religią, torującego drogę literaturze kaszubskiej, stworzyli w XVI wieku pastory protestancy z Pomorza Zachodniego, autorzy tekstów i ksiąg kościelnych, których druki – zabytki odkryto dla szerszego świata w XIX w.⁵ W wieku XVII, w tym samym roku 1643, wydany został *Mały katechizm* Michała Pontanusa (Mostnika, Brüqemanna) i powstała w Gdańsku *Tragedia o bogaczu i Łazarzu ...*, w której to w postaci sówizdrzalskich intermediów zaistniała obok języka polskiego kaszubszczyzna. Jest to pierwszy i jeszcze długo potem jedyny wypadek użycia języka kaszubskiego w dziele literackim⁶.

W pełni świadomym twórcą kaszubskiego języka literackiego został w dobie Wiosny Ludów dr med. Florian Ceynowa (1817-1881), między innymi wychowanek Uniwersytetu Wrocławskiego i działacz tamtejszego Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, w którym nawiązał kontakty naukowe i poznał dzieła również wiosną ogarniętych Łużyczan, Słowaków, Czechów czy samych Polaków. Jego dwa pierwsze samodzielne opracowania, napisane w pełni po kaszubsku, to swoisty manifest *Kaszebji do Polochów*, opublikowany na łamach „Szkoły Narodowej” (Chełmno 1850, nr 1-11) i samodzielny druk, dziełko pt. *Rozmowa Pólocha s Kaszebą*, wydane w Gdańsku w 1850 r. Pierwsze to tekst raczej publicystyczny, drugie to utwór już w pełni literacki, oparty na dialogach, tryskający humorem, kaszubską autoironią. Oba zawierają autorski program odrodzenia Kaszubów i kaszubszczyzny, zagrożonych germanizacją. Te i inne prace „ojca regionalizmu kaszubskiego”, jak nazywa się Ceynowę, stanowią też fundament literatury kaszubskiej⁷.

Przedstawicielem młodszego od Ceynowy pokolenia świadomych swojej tożsamości Kaszubów i twórcą do dziś żywo przyjmowanych dzieł literackich był zakorzeniony w twórczości Adama Mickiewicza, inspirowany przez Fritza Reutera z Meklemburgii, dziennikarz i poeta Hieronim Derdowski (1850-1902). Z jego epepei *O Panu Czorlińskim co do Pucka po sece jachol* pochodzi wiersz uznawany do dziś za hymn kaszubski, zawierający programowe dla większości Kaszubów słowa: „*Ni ma Kaszub bez Polonii, a bez Kaszub ni ma Polści*” i „*Nigdy do zguby nie przyjdą Kaszuby*”. Poeta ten, kontynuując swoją działalność dzien-

K. Kościński, *Kaszubi giną*, Poznań 1908 i I. Gulowski, *Von einem unbekanntem Volke in Deutschland. Ein Beitrag zur Volks – und Landeskunde der Kaschubei*, Berlin 1911.

H. Popowska-Taborska, *Czyżby najdawniejszy zabytek kaszubski?*, „Język Polski” 37, 1958, s. 346-351. Zob. też teże, *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa 1980.

Zob. *Tragedyja o bogaczu i Łazarzu ...*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1999.

Zob. F. Ceynowa, *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 1, Warszawa 1984; *Nowy Korbut, Bibliografia literatury polskiej*, t. XIII, Warszawa 1970.

nikarską i literacką od 1885 r. w Ameryce, wprowadził literacką kaszubszczyznę na arenę ogólnopolską⁸.

Z idei i dzieł Ceynowy i Derdowskiego, zarazem z niemieckiego i europejskiego romantyzmu, jak i polskiego pozytywizmu, czerpało inspiracje następne pokolenie działaczy i pisarzy kaszubskich, którzy na początku XX w. stworzyli ruch młodokaszubski. Jego inicjatorem i przywódcą, zarazem najznakomitszym pisarzem, był dr med. Aleksander Majkowski (1876-1938). On to stworzył między innymi „Gryfa” – pierwsze w regionie polskie czasopismo społeczno-literackie, z podtytułem „Pismo dla spraw kaszubskich” (Kościerzyna 1908) oraz najcenniejsze arcydzieło kaszubskiej prozy – powieść *Žëce i przigodë Remusa* (Kartuzy 1930 – Toruń 1938), przetłumaczone po II wojnie światowej na język polski oraz niemiecki i francuski⁹.

Młodokaszubi, wśród których do grona najwybitniejszych należeli prawnik Jan Karnowski (1886-1939) i ksiądz-katecheta Leon Heyke (1885-1939), są autorami licznych tomików poezji i dramatów, zarówno tragedii o historycznych treściach, jak i komedii bazujących na folklorze słownym, będącym główną inspiracją także dla takiej postaci jak poeta i pisarz Franciszek Sędzicki (1882-1957)¹⁰. Tomik wierszy *Nowotné spiwe* oraz dramaty J. Karnowskiego oraz pierwsza jak dotąd najwspanialsza z powieści kaszubskich – *Życie i przygody Remusa* A. Majkowskiego, zarazem ich ideowy program rozwoju literatury i kultury, kaszubszczyzny i Kaszubów, także w dziedzinie gospodarki i polityki pod hasłem „co kaszubskie to polskie”, do dziś w dużej mierze nie straciły swoich wartości i aktualności. Były wówczas wyrazem ofensywnej formy obrony i rozwoju, przeciwstawieniem germanizacji i polonizacji w sensie zglajszachtowania. Należą wciąż do zrębu najwybitniejszych osiągnięć na drodze rozwoju literatury kaszubskiej w XX wieku.

U podłoża dokonań Młodokaszubów, obok uwarunkowań społeczno-politycznych (podmiotowość obywatelska chłopstwa i narodziny inteligencji polskiej w Prusach Zachodnich, w tym silnej grupy kaszubskiej) był rozwój badań kaszuboznawczych z końca XIX wieku. Szczególną rolę odegrały dzieła językoznawców, reprezentujących różne europejskie nacje. Największy wpływ miały pomnikowe dzieła Polaka z Krakowa Stefana Ramuła (1859-1913), autora *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego* (t. I, Kraków 1893) i *Statystyki ludności kaszubskiej* (Kraków 1899), w których zawarta została idea odrębności

⁸ *Nowy Korbut*, t. XIII; A. Bukowski, *Działalność literacka i społeczna H. Derdowskiego w Ameryce (1885-1902)*, Gdańsk 1961; *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992.

⁹ *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997; *Życie i przygody Remusa Aleksandra Majkowskiego. Powieść regionalna czy arcydzieło europejskie*, pod red. T. Linknera, Słupsk 1999.

¹⁰ Zob. A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, społeczny i kulturalny. Monografia historyczna*, Poznań 1950.

językowo-etnicznej Kaszubów utożsamiających się z Polską i narodem polskim¹¹. Równie wielkie znaczenie miały liczne dzieła językoznawcze i prace etnograficzne, a także zbiory tekstów kaszubskich dr. Friedricha Lorentza (1870-1936), który jako Niemiec z Meklemburgii całe swoje dorosłe życie poświęcił badaniom kaszubszczyzny¹². Był on w 1907 r., wraz z nauczycielem i etnografem Izydorem Gulgowskim z Wdzydz (1874-1925, twórcą pierwszego skansenu w Rzeszy Niemieckiej i na ziemiach polskich), założycielem i liderem Verein für Kaschubische Volkskunde, zrzeszającego kaszubologów zarówno polskich, jak i niemieckich, promującego także rozwój literatury kaszubskiej.

Pośród Młodokaszubów wszystkie rodzaje i gatunki literackie, także krytykę literatury kaszubskiej, w największym zakresie uprawiał przed i po 1920 r. J. Karnowski, zwany „mózgiem Młodokaszubów” i „sumieniem regionalizmu kaszubskiego”¹³. Wśród jego wierszy, obok liryków miłosnych, na szczególną uwagę zasługują te z lat I wojny, skierowane przeciw wojnie i upodleniu człowieka – żołnierza. Szczególnym dokumentem jego drogi życiowej i zarazem rozwoju literatury kaszubskiej w XIX wieku i 20-leciu międzywojennym jest jego pamiętnik literacki pt. *Moja droga kaszubska*¹⁴. Utwory Młodokaszubów, twórczych także w 20-leciu międzywojennym, patronujących na różny sposób kolejnym pokoleniom działaczy i pisarzy, wznawiane były wiele razy po 1956 r.

Z liczego grona przedstawicieli różnych środowisk pisarzy kaszubskich, jacy zaistnieli dopiero w 20-leciu 1920-1939, szczególnego znaczenia nabrała działalność społeczna, publicystyczna i twórczość literacka tzw. zrzeszyńców – twórców skupionych wokół wychodzącego w latach 30. w Kartuzach pisma „Zrzësz Kaszëbskô”¹⁵. Największą oryginalnością na polu rozwoju literatury kaszubskiej już wówczas, ale także po 1945 i 1956 r. wykazali się Jan Trepczyk, Jan Rompski i Aleksander Labuda oraz Stefan Bieszk – urodzony i ukształtowany we Fryburgu Badeńskim, gdzie jego rodzina do 1920 r. przebywała wraz z ojcem – profesorem gimnazjalnym, Kaszubą-Polonusem, na przymusowym zesłaniu¹⁶. Na twórczość zrzeszyńców, a zwłaszcza S. Bieszka, (podobnie jak J. Trepczyka – nauczyciela i miłośnika muzyki), autora wierszy (sonetów), dramatów i pieśni, spory wpływ miała, obok pisarzy i poetów polskich, literatura i kultura niemiecka. A. Labuda

¹¹ Zob. *Cale życie pod urokiem mowy kaszubskiej*, pod red. H. Horodyskiej, Warszawa 1995.

¹² Zob. *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3... i „Pomorskie studia dialektologiczno-onomastyczne”, nr 3; *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, Gdańsk 2000 – w całości poświęcone F. Lorentzowi.

¹³ C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886-1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999.

¹⁴ Z rękopisu oprac. i wstępem opatrzył Józef Borzyszkowski, Gdańsk 1981.

¹⁵ W. Pepliński, „Zrzësz Kaszëbskô”. *Geneza i kształtowanie się oblicza społeczno-politycznego (1933-1939)*, „Pomerania”, 1992, nr 4; tenże, „Zrzësz Kaszëbskô” (1945-1947). *Geneza, wloty, upadek*, „Pomerania”, 1992, nr 6.

¹⁶ Biogramy tych pisarzy zob. *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego...*

zasłynął przede wszystkim jako autor humorystycznych felietonów, a J. Rompski jako dramaturg. Jednakże największym powodzeniem u pisarzy kaszubskich cieszyła się poezja. Jest to zjawisko raczej typowe dla wszystkich literatur mniejszości kulturowo-etnicznych, regionalnych i narodowych. Osobnym zjawiskiem literackim w kaszubszczyźnie jest twórczość Alojzego Budzisa (1874-1934), przypomniana w latach 80. przez Jana Drzeżdżona¹⁷. Opowiadania – humoreski A. Budzisa, pełne kaszubskiej autoironii, ukazujące świat Kaszubów między Polską a Niemcami za czasów Polski szlacheckiej i panowania prusko-niemieckiego, zyskały mu niepisaną opinię kaszubskiego Gombrowicza.

Dopiero w czwartym ćwierćwieczu XX wieku, kiedy to po tragicznych doświadczeniach II wojny światowej i polskiego komunizmu zaczęła się od lat 50. odradzać i rozwijać w szerszym zakresie wraz z ruchem regionalnym literatura kaszubska, obok dominującej wciąż poezji, głównie przesyconej treściami patriotycznymi, stwierdzić można także rozwój prozy – opowiadań, felietonów, powieści, a nawet wspomnień niepozbawionych walorów literackich. Można powiedzieć, iż w II połowie XX wieku literatura kaszubska dobitniej zbliżyła się do poziomu innych literatur społeczności etnicznych i narodowych, tych wspólnot słowiańskich, z którymi startowała w połowie XIX wieku, zwłaszcza Serbów Łużyckich. W 1950 r. ukazało się przywołane już w przypisach ważne dzieło z zakresu historii, zwłaszcza literatury pt. *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, społeczny i kulturalny. Monografia historyczna* Andrzeja Bukowskiego (1911-1997). Już przed II wojną był on aktywnym krytykiem i historykiem literatury kaszubskiej oraz kaszubsko-pomorskiej. Po wojnie, będąc profesorem historii literatury w Wyższej Szkole Pedagogicznej i na Uniwersytecie Gdańskim, wypromował spore grono następców, a wśród nich także pisarza kaszubsko i polskojęzycznego Jana Drzeżdżona (1937-1992), autora między innymi takich książek jak: *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920-1939*, Gdańsk 1973 i *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986. Wychowankiem A. Bukowskiego jest także Jerzy Samp, profesor UG, autor m.in. ciekawego eseju i antologii kaszubskich wierszy pt. *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985.

Rozwojowi literatury kaszubskiej od jej początków w okresie Wiosny Ludów, ale zwłaszcza w II poł. XX wieku, sprzyjał rozwój regionalnego ruchu kaszubskiego/kaszubsko-pomorskiego. Jego najważniejszym podmiotem było i jest do dziś powstałe w 1956 r. Zrzeszenie Kaszubskie, od 1964 r. - Kaszubsko-Pomorskie¹⁸. Prowadzi ono własną działalność wydawniczą i uprawia różnorakie formy promocji literatury kaszubskiej. Organizuje ono od lat 70. m.in. konkursy literackie oraz

¹⁷ Zob. A. Budzisz, *Modra kraina*, wybrał, spolszczył i opracował J. Drzeżdżon, Warszawa 1980 i *Zemja kaszëbskô*, w wyborze i układzie J. Drzeżdżona, Gdańsk 1982.

¹⁸ Zob. T. Bolduan, *Nie dali się złamać. Spojrzenie na nich kaszubski 1939-1995*, Gdańsk 1996 oraz tegoż, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997.

doroczne zjazdy twórców literatury kaszubsko-pomorskiej we Wdzydzach i seminaria pisarzy kaszubskich odbywające się przez 20 lat w Łączyńskiej Hucie, ostatnio w Wejherowie. Wśród twórców literatury kaszubskiej, zarazem działacze regionalnych i organizatorów życia społeczno-kulturalnego i literackiego, związanych ze Zrzeszeniem, wyróżnić trzeba jako poetę pisarza, ale przede wszystkim edytora starych i nowych utworów kaszubskich, Leona Roppła (1912-1978). Jego młodszym kolegą był Jan Piepka (1926-2001) – autor wspaniałych liryków kaszubskich i powieści w języku polskim, prezentujących losy Kaszubów w XX wieku. Podobną rolę jak L. Roppel w jeszcze szerszym zakresie, także ideowo-programowym, spełnił współtwórca i czołowy ideolog ZK-P, autor cennych powieści pomorskich, piszący wyłącznie po polsku, Lech Bądkowski (1920-1984), protektor wielu debiutów kaszubskich i grona pisarzy – Kaszubów w Oddziale Gdańskim Związku Literatów Polskich w latach real socjalizmu, zarazem autor pionierskiego swego czasu opracowania *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1959, którego pierwsza biografia w opracowaniu Pawła Zbierskiego przygotowywana jest do druku.

W 1968 r., dzięki staraniom ZK-P, powstało jako instytucja państwowa pod patronatem Zrzeszenia Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Tam też zgromadzone zostały liczne spuścizny literackie pisarzy kaszubsko-pomorskich, po części także ich księgozbiory, a generalnie najbogatsza biblioteka kaszubska. Od kilkunastu lat Muzeum szerzej prowadzi własną działalność wydawniczo-promocyjną i organizuje konkursy dla twórców literatury kaszubsko-pomorskiej¹⁹.

Przez kilka dziesiątków lat przed i po 1945 r. silnym ogniwem łączącym tradycje literackie Derdowskiego i Młodokaszubów z nową rzeczywistością kulturowo-literacką i kolejnymi pokoleniami jej twórców był ks. Bernard Sychta (1907-1982). Jest to autor najpopularniejszych przed i po II wojnie dramatów, w tym *Hanka są żeni. Wesele kaszubskie*, a przede wszystkim twórca pomnikowego dzieła *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*²⁰. Słownik ten stanowi źródło inspiracji tematycznych i językowego bogactwa nie tylko dla najmłodszych poetów i pisarzy kaszubskich, ale także dla badań językoznawców z różnych środowisk polskich i za granicą²¹.

Stan rozwoju literatury kaszubskiej na progu lat 70. XX w. dokumentują m.in. dwa dzieła Austriaka Ferdynanda Neureitera wydane w RFN. Są to: *Kaschubi-*

¹⁹ Zob. *Muzea, a dziedzictwo kulturowe Pomorza*. Materiały z konferencji jubileuszowej, Wejherowo 24 X 1998, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo-Gdańsk 2000.

²⁰ Zob. H. Mross, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Wyższego Seminarium Duchownego*, Pelplin 1939-1995; *Słownik bio-bibliograficzny*, Pelplin 1997 i J. Walkusz, *Piastun słowa – ks. Bernard Sychta*, Gdańsk 1997.

²¹ Zob. np. J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo 1991.

sche Anthologie i *Geschichte der kaschubischen Literatur*. Pierwsze przyśpieszyło wydanie polskiej antologii poezji kaszubskiej pt. *Modra struna* (Gdańsk 1973), a drugie zostało przetłumaczone na język polski²².

Lata 70. i 80., to czas wielu debiutów literackich i historyczno-literackich, między innymi, ale też głównie, na łamach miesięcznika ZK-P „Pomerania”, która skupiła pisarzy wszystkich pokoleń. Z pokolenia starszego debiutowali w pełni na jej łamach m.in. Józef Cejnowa, Antoni Pepliński i Stefan Fikus²³.

Największym fenomenem „Pomeranii” i literatury kaszubskiej tych lat została nazwana twórczość późno debiutującej Anny Łajming z domu Żmuda-Trzebiatowska, urodzonej w 1904 r. Jej opowiadania i wspomnieniowa trylogia, napisane w języku polskim z dialogami kaszubskimi, (jak i w pełni kaszubskie obrazki sceniczne), prezentujące literacką dojrzałość, perfekcję myślową i niepowtarzalny nastrój, to unikatowe zwierciadło kaszubskich dziejów i mentalności Kaszubów w I połowie XX w.²⁴ Na przełomie trzeciego i czwartego ćwierćwiecza minionego stulecia ujawniła się również osobna, niepowtarzalna twórczość takich poetów – mistrzów kaszubskiego słowa, jak Alojzy Nagel (1930-1997) i Stanisław Pestka (Jan Zbrzyca), którego wiersze wyróżniają się erudycją i refleksyjnością, zdradzając głębię intelektu ich twórcy. Także poezja Nagla kontrastuje z dawną tradycją, zwłaszcza jego poczuciem więzi z innymi narodami słowiańskimi, licznymi motywami łużyckimi, rosyjskimi i białoruskimi, a także posługiwaniem się białym wierszem. Nie dziw też, że jego wiersze wyróżniają się również dzięki przekładom na liczne języki słowiańskie i inne, łącznie z japońskim. Nagel stworzył też liczny zasób wierszy i współczesnych bajek dla najmłodszych. Nieco podobna jest twórczość reprezentanta młodszego od Nagla pokolenia Stanisława Jankego, w którego dokonaniach szczególnie znacząca jest proza. Spośród poetów mocnymi debiutami wyróżnili się przed ćwierćwieczem Krystyna Muza i Jan Walkusz²⁵. Dziś wśród najmłodszych wyróżniają się tomiki Bożeny Szymańskiej i Tomasza Trzebiatowskiego. W 1996 r. prywatna oficyna „Szos” z Gdyni wydała kolejną antologię *Dzysdniowi prozë kaszëbsczi – Dërchoj królewionko*, zawierającą utwory kilkunastu autorów.

Twórców literatury kaszubskiej jest aktualnie kilkadziesiąt, w tym ponad 20. zaliczanych do młodych. Ich twórczość publikują, poza oficyną ZK-P i Instytutem Kaszubskim działającym od 1996 r., także edytorzy prywatni, co stanowi nowe zjawisko po 1990 r. Niemale znaczenie ma rozwijająca się bujnie po 1990 r. na Kaszubach prasa lokalna, jak też działalność licznych zespołów folklorystycznych

²² F. Neureiter, *Kaschubische Anthologie*, München 1973; tenże, *Geschichte der kaschubischen Literatur*, München 1979, wyd. 2, München 1991 – w tłumaczeniu A. Boduszyńskiej-Borowikowej, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982.

²³ O. J. Ceynowie, A. Peplińskim, S. Fikusie i innych twórcach literatury kaszubskiej zobacz w pracach F. Neureitera oraz w *Bedekerze kaszubskim* R. Ostrowskiej i I. Trojanowskiej, wyd. 3, Gdańsk 1979.

²⁴ Zob. *Dom słowa Anny Łajming*, pod red. J. Kęcińskiej, Gdańsk-Wejherowo 1999.

czy organizowane przez różne środowiska konkursy recytatorskie i literackie, a także przyznawane nagrody, choćby im. R. Wróblewskiego dla młodych pisarzy kaszubskich.

Wartości artystyczne dzieł współczesnych, jak i dawnej literatury kaszubskiej, są bardzo zróżnicowane. Nad walorami artystycznymi dominują najczęściej wpływy ideologii, zrozumiałe chęci dowodzenia żywotności i specyfiki kaszubszczyzny, także odrębności kulturowej Kaszubów, w tym przede wszystkim troska o zachowanie i rozwój języka kaszubskiego. Niestety, licznym publikacjom, zwłaszcza poezji i wierszyków, od dłuższego czasu nie towarzyszy współczesna krytyka literacka, stąd można mówić o dominacji twórczości niekoniecznie wyższego lotu.

Fenomenem ostatnich 10 lat XX w. są pierwsze pełne tłumaczenia na język kaszubski *Nowego Testamentu* i *Psalmsów* oraz innych tekstów religijnych, głównie autorstwa Eugeniusza Gołąbka, wspieranego przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie²⁶. S. Janke przetłumaczył też na kaszubski *Sonety krymskie* A. Mickiewicza, wydane przez Muzeum Piśmiennictwa w Wejherowie.

Rozwojowi literatury kaszubskiej sprzyjają szeroko zaprogramowane początki edukacji języka kaszubskiego – od szkoły powszechnej po lektorat języka kaszubskiego na UG i w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, jak też rosnąca powolutku obecność kaszubszczyzny od kilkunastu lat w kościołach i mediach. W warunkach odzyskanej wolności po 1990 r. osłabła jednak nie tylko krytyka literacka, wręcz może zanikła, jak i powszechna kiedyś troska o artystyczne wartości, formę kaszubskiej prozy i poezji, ale też działania na rzecz jej szerszej promocji w Polsce i świecie²⁷.

Literatura kaszubska, język Kaszubów jest wciąż podstawowym wyznacznikiem wspólnoty kaszubskiej, świadectwem jej ciągłości i trwania w swojej małej pomorskiej ojczyźnie na południowym brzegu Bałtyku²⁸. Znajduje to wyraz między

²⁵ O każdym z nich znajdziemy informacje m.in. w *Historii literatury kaszubskiej* F. Neureitera i w *Nowym bedekerze kaszubskim* T. Bolduana.

²⁶ Największe dzieło *Święte Pismiona Nowego Testameńtu*, Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił E. Gołąbk, Gdańsk – Pelplin 1993, wydana wspólnie przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie i Wydawnictwo Diecezjalne „Bernardinum” w Pelplinie. W Pelplinie też już w 1981 r. ukazała się książka pt. *Święti dzěl dësze: antologia kaszubskiej poezji religijnej*, oprac. J. Walkusz i E. Puzdrowski, Pelplin 1981.

²⁷ Wyjątkiem są skromne działania Instytutu Kaszubskiego, np. tomiki *Pomorze i morze w poezji*, zebra. i opr. B. Arsoba i J. Borzyszkowski, Gdańsk – Szczecin 1998, czy tomik *Splitter von slavischen Gedichte. Okruchy poezji słowniańskiej*, Gdańsk 2000. Instytut Kaszubski wydał też w ostatnich latach szczególne dzieło w zakresie prozy kaszubskiej – t. III *Wspomnień kaszubskiego gburu*, sędziwego dziś Bolesława Jażdżewskiego, Gdańsk 1999, w całości napisany w języku kaszubskim, stanowiący unikatowy utwór także o wartościach literackich, autora mającego w swoim dorobku chłopskiego pisarza także inne utwory drzemające jeszcze w rękopisie.

²⁸ Zob.: G. Labuda, *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000; B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998; *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2000. Przykładem i owocem tej współpracy jest dzieło przywołane w przypisie 1: *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów/ Kaschubisch – pommersche Heimat*.

innymi w polityce samorządów lokalnych, korzystających z literatury kaszubskiej zwłaszcza w promocji swoich gmin i programów ich rozwoju. Gorzej jest, gdy potrzebne są środki na wydawnictwa, gromadzenie zbiorów bibliotecznych, wspieranie instytucji kultury i organizacji społeczno-kulturalnych.

Jeśli chodzi o zbiory literatury kaszubskiej, to w Polsce najbogatsze pod tym względem, obok Muzeum Piśmiennictwa w Wejherowie, są Biblioteka Gdańska PAN i Biblioteka UG, jak również inne ksiąźnice Pomorza i Biblioteka Narodowa w Warszawie (z tytułu egzemplarza obowiązkowego). Poza Polską największy księgozbiór kaszubski zgromadził F. Neureiter w Austrii, przekazując go przed laty Uniwersytetowi w Kolonii. W Niemczech najwięcej dzieł literatury i wydawnictw kaszubsko-pomorskich posiada Biblioteka Instytutu Herdera w Marburgu. Nadal największe znaczenie w dziedzinie tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi i promocji literatury kaszubskiej, jak i wzbogacenia nie tylko regionalnych księgozbiorów, ma kaszubsko-pomorski społeczny ruch regionalny, działający w Rzeczpospolitej, rozwijający współpracę z sąsiadami i z podobnymi wspólnotami etniczno-kulturowymi w Europie.